

**You have downloaded a document from
RE-BUS
repository of the University of Silesia in Katowice**

Title: Medialny obraz rodziny w postpatriarchalnym świecie : nowe modele, role i tożsamości

Author: Barbara Bogacka

Citation style: Bogacka Barbara. (2015). Medialny obraz rodziny w postpatriarchalnym świecie : nowe modele, role i tożsamości. W: K. Doktorowicz (red.), "Tożsamość w wieku informacji : media, internet, kino" (S. 87-104). Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Barbara Bogacka

Medialny obraz rodziny w postpatriarchalnym świecie Nowe modele, role i tożsamości

Przedmiotem badań poniższego artykułu jest współczesna rodzina i jej obraz prezentowany w mediach komunikowania masowego. Temat rodziny, który nierozzerwalnie związany jest z takimi kategoriami, jak płeć czy rola społeczna, nawiązuje do podstawowego tematu badań niniejszej monografii, to znaczy tożsamości.

Media prezentują obraz współczesnej rodziny, który może odzwierciedlać prawdziwą rzeczywistość, bądź też ją zniekształcać w większym lub mniejszym stopniu. Na medialny obraz rodziny ma wpływ wiele czynników zależnych i niezależnych od podmiotów medialnych. Z jednej strony są to postępujące przemiany polityczne, gospodarcze i społeczne w kraju i na świecie, którym towarzyszą określone wydarzenia będące następnie transmitowane przez media (np. wydarzenia dotyczące uznania prawnego związków homoseksualnych). Z drugiej zaś strony czynniki wynikające z wewnętrznej polityki samych przedsiębiorstw medialnych, w tym takich kwestii, jak reprezentowane przez te przedsiębiorstwa poglądy polityczne, społeczne, religijne, czy też wyznawane wartości liberalne bądź konserwatywne. W konsekwencji prezentowany obraz nie zawsze jest reprezentatywny w stosunku do rzeczywistości i może różnić się w poszczególnych jej aspektach.

Celem niniejszego artykułu jest próba scharakteryzowania rzeczywistego modelu współczesnej rodziny oraz jej medialnego odzwiercie-

dlenia, a następnie porównanie ze sobą obu tych modeli i wykazanie ewentualnych różnic.

Autorka artykułu przyjmuje następujące hipotezy:

1. Brak funkcjonowania dominującego modelu rodziny w krajach zachodnich, w tym i w Polsce.
2. Kryzys patriarchalizmu jako dominującego modelu rodziny.
3. Nastanie postpatriarchalizmu, w rozumieniu funkcjonowania różnorodnych modeli rodziny i odejścia od tradycyjnie wyznawanych wartości, takich jak małżeństwo i religia.
4. Medialny obraz rodziny jako niereprezentatywne odzwierciedlenie rodziny w Polsce oraz postpatriarchalnej rzeczywistości.
5. Zniekształcenia w tworzonym obrazie medialnym poprzez uwydatnianie pewnych problemów, a pomijanie innych.

Płeć a tożsamość i rola w rodzinie

Tożsamość i rola społeczna mają kluczowe znaczenie dla analizowania obrazu rodziny, bowiem stanowią jej składowe. Jednocześnie oba pojęcia wymagają odróżnienia od siebie, ponieważ tożsamość jest konstruowana przez jednostkę wskutek uwarunkowań kulturowych na drodze długiego procesu, natomiast rola społeczna odgrywana jest w ramach przyjętego przez tę jednostkę układu i na skutek uwarunkowań społecznych. O ile rola może dynamicznie ulegać zmianom, o tyle tożsamość pozostaje stała z zastrzeżeniem, iż jednostka może wykształcić więcej niż jedną tożsamość.

W niniejszym artykule tożsamość i rola będą rozumiane według następującej definicji sformułowanej przez klasyka socjologii Manuela Castellsa:

Przez tożsamość odnoszącą się do aktorów społecznych rozumiem proces konstruowania sensu na podstawie pewnego atrybutu kulturowego lub powiązanego zbioru atrybutów kulturowych, któremu/którym przyznaje się pierwszeństwo przed innymi źródłami sensu. Dana jednostka albo aktor zbiorowy może mieć wiele tożsamości. Jednak tego rodzaju wielość jest źródłem stresu i sprzeczności, zarówno w prezentacji siebie, jak i działaniu społecznym. Dzieje się tak dlatego, że tożsamość różni się od

tęgo co socjologowie tradycyjnie nazywali rolami i układami ról. Role (na przykład jednoczesne bycie robotnicą, matką, sąsiadką, bojowniczką o socjalizm, członkinią związku, koszykarką, osobą wierzącą i palaczką) definiowane są poprzez normy ustrukturyzowane przez instytucje i organizację społeczeństwa. Waga z jaką (role) wpływają na ludzkie zachowanie, zależy od negocjacji i układów między jednostkami oraz tymi instytucjami i organizacją. Tożsamości są natomiast źródłami sensu dla samych aktorów, są też źródłami sensu same w sobie¹.

Castells podsumowuje swoje rozważania, stwierdzając, że tożsamości organizują sens (identyfikację celów działania jednostki), podczas gdy role organizują funkcje².

Należy przy tym zaznaczyć, że opisane powyżej role społeczne, przyjęte i odgrywane przez jednostkę w danym układzie społecznym, mogą, lecz niekoniecznie muszą, odpowiadać jej rolom rodzajowym, a zatem rolom wynikającym z reprezentowanej płci. Zanikanie patriarchalnego modelu rodziny dotyczy w szczególności odchodzenia od z góry narzuconych ról społecznych w oparciu o reprezentowaną płć, czy też rolę rodzajową wraz z całym zbiorem tradycyjnie i historycznie przypisanych jej cech (męskich lub żeńskich)³.

W kolejnej części artykułu poświęconej charakterystyce współczesnej rodziny autorka będzie posługiwała się powyższymi pojęciami. Jednocześnie będzie ona próbowała wykazać, w jaki sposób nowe zmiany, którym podlega obecnie instytucja rodziny, oddziałują na odgrywane w niej role i konstruowane tożsamości.

Kryzys patriarchy — studia teoretyczne

Współczesna rodzina podlega wielu zmianom. Tradycyjnie przypisane role społeczne podlegają obecnie renegocjacji. Dominujący do niedawna model rodziny patriarchalnej, w którym mężczyzna stanowi

¹ M. CASTELLS: *Siła tożsamości*. Warszawa 2009, s. 22.

² Ibidem, s. 23.

³ S. CIENIUCH: *Zacieranie stereotypów i zmiana tradycyjnych ról męskich jako przeobrażenie postfeministyczne*. W: *Konteksty kultury popularnej*. Red. M. JEZIŃSKI, M. WINCŁAWSKA, B. BRODZIŃSKA. Toruń 2010, s. 65.

głową rodziny, natomiast kobieta pełni rolę żony, matki i gospodyni domowej, staje w obliczu kryzysu. Trudniejsza sytuacja ekonomiczna, ruchy społeczne na rzecz kobiet, laicyzacja społeczeństwa, to przykłady czynników, które przyczyniają się do odchodzenia od tradycyjnego modelu rodziny patriarchalnej w krajach zachodnich, w tym także w Polsce. Kryzysowi temu towarzyszy nowe spojrzenie na płęć oraz związki partnerskie, dla których charakterystyczne jest zróżnicowanie.

Castells w swojej pracy zatytułowanej *Siła tożsamości* pisze:

Kryzys patriarchalizmu, wywołany przez interakcję między informacyjnym kapitalizmem, feminizmem i społecznymi ruchami tożsamości seksualnej, przejawia się w rosnącym zróżnicowaniu układów partnerskich, w jakie wchodzi ludzie w celu prowadzenia wspólnego życia i wychowywania dzieci. [...] Nie sugeruję przez to bynajmniej, że wszystkie kraje i kultury podążają tą drogą. Jednak jeśli społeczne, ekonomiczne i technologiczne trendy leżące u podłoża kryzysu patriarchalizmu są obecne na całym świecie, to jest prawdopodobne, że większość społeczeństw będzie musiała jakoś zrekonstruować albo zastąpić swoje instytucje patriarchalne w zależności od specyficznych warunków kultury i historii.

Dalej pisze: „Tym, co stanowi przedmiot dyskusji, nie jest zanik rodziny, lecz jej głębokie zróżnicowanie i zmiana w jej systemie władzy”⁴.

Opisana powyżej konieczność zmiany w systemie władzy instytucji rodziny, czy też konieczność zrekonstruowania modelu patriarchalnego, bądź zastąpienia go innym, stanowi efekt braku socjalizacji nowych pokoleń w tradycyjnym wzorcu rodzinnym i w konsekwencji doprowadza do zaprzestania reprodukcji modelu rodziny patriarchalnej przez kolejne pokolenia⁵.

Socjalizacja jest kluczowym procesem, w trakcie którego jednostka konstruuje swoją tożsamość. Podczas trwania socjalizacji nabywa ona określonych przekonań, wartości, postaw i zachowań, a także poznaje reguły i zasady, według których będzie w przyszłości funkcjonować w społeczeństwie⁶.

⁴ M. CASTELLS: *Siła tożsamości...*, s. 259.

⁵ Ibidem, s. 263.

⁶ B. WOJCISZKE: *Człowiek wśród ludzi: Zarys psychologii społecznej*. Warszawa 2004.

Jest to także etap, w którym kształtowane są różnice międzypłciowe w wyznawanych wartościach. Jak pisze Agnieszka Fanslau i Hana Brycz w swoim artykule:

Socjalizacja kobiet i mężczyzn przebiega odmiennie już od pierwszego dnia życia — w zależności od płci dzieci są inaczej ubierane, czesane, dostają inne zabawki, za co innego są chwalone i karcone. Rodzice, nauczyciele i media przekazują inne wzorce bycia chłopcem (czy też mężczyzną) i inne wzorce bycia dziewczynką (i kobietą).

Dalej autorki piszą:

Socjalizacją tłumaczy się przywiązywanie mężczyzn do wartości władzy i osiągnięć (gdyż męskość to funkcjonowanie zadaniowe, asertywne i niezrędko agresywne), natomiast kobiet — do przekraczania „ja”, czyli do takich wartości, jak życzliwość i uniwersalizm, bo kobiecość to funkcjonowanie społeczno-emocjonalne: ekspresja emocjonalna, zainteresowanie innymi i wrażliwość na ich potrzeby⁷.

Brak socjalizacji potomstwa w tradycyjnym modelu rodziny patriarchalnej oznacza zanik reprodukcji tego modelu przez kolejne pokolenia, a w konsekwencji zastąpienie go inną formą rodziny. W obliczu zachodzących przemian społecznych, a w szczególności spadku urodzeń i współczynnika dzietności, malejącej liczby zawieranych małżeństw i rosnącej liczby rozwodów oraz separacji, Castells odwołuje się do potencjalnego nowego modelu rodziny, zaproponowanego przez socjologkę i psychoanalityczkę Nancy Chodorow.

Chodorow w swojej książce zatytułowanej „Reproduction of Mothering”⁸ opisuje model reprodukcji matkowania, który według Castellsa ma swoje implikacje dla osobowości i płci społecznej. Castells w następujący sposób interpretuje model Chodorow w obliczu kryzysu patriarchy:

⁷ A. FANSLAU, H. BRYCZ: *Pokusy i ich wpływ na natężenie wyznawanych wartości wśród młodych kobiet i mężczyzn*. W: *Kobieta w kulturze — kultura w kobiecie*. Red. A. CHYBICKA, M. KAŻMIERCZAK. Kraków 2006, s. 320—321.

⁸ N. CHODOROW: *The Reproduction of Mothering: Psychoanalysis and the Sociology of Gender*. Berkeley 1978.

Pierwszym układem życiowym, wynikającym z kryzysu patriarchy, jest więc tworzenie rodzin składających się z matek z dziećmi, liczących na wsparcie sieci kobiecych. Te „komuny matek/dzieci” w przypadku heteroseksualnych kobiet przeżywają od czasu do czasu odwiedzinę mężczyzn wedle wzoru kolejnych związków partnerskich, po których pozostają dodatkowe dzieci i dalsze powody do separacji. Kiedy matki się starzeją, córki stają się matkami, reprodukując system. Matki stają się wówczas babkami wzmacniając sieci wsparcia, zarówno wobec swoich córek i wnucząt, jak i wobec córek i dzieci z innych gospodarstw domowych wchodzących w skład sieci⁹.

W powyższym modelu pozycja kobiet ulega centralizacji i wzmocnieniu, co ma swoje konsekwencje dla pozycji mężczyzn, którzy w tym modelu „przychodzą i odchodzą”.

Castells w następujący sposób opisuje zmianę pozycji mężczyzn w modelu reprodukcji matkowania:

Sytuacja mężczyzn [...] jest bardziej skomplikowana pod względem osobistym. Wraz ze spadkiem ich ekonomicznej siły przetargowej, zazwyczaj nie są oni już w stanie wymusić dyscypliny w rodzinie poprzez wycofanie zasobów. Jeśli nie angażują się w egalitarne rodzicielstwo, nie mogą zmienić podstawowych mechanizmów, poprzez które ich córki są produkowane jako matki, a oni produkowani są jako ci, którzy pożądamy kobiet/matek dla samych siebie. [...] Przy mniejszej liczbie dzieci, pracujących kobietach, mężczyznach zarabiających mniej i w mniej pewnej pracy, oraz przy krążących wokół ideach feministycznych, mężczyźni stają w obliczu pewnej liczby opcji, z których żadna nie jest odtworzeniem rodziny patriarchalnej¹⁰.

Powyższe studia literatury potwierdzają przyjętą przez autorkę artykułu hipotezę dotyczącą kryzysu patriarchy jako dominującego modelu rodziny w krajach zachodnich.

Jednocześnie potwierdzenie w literaturze znalazła druga hipoteza o nastaniu tak zwanego postpatriarchy. Poprzez tytułowy postpatriarchy świat autorka odwołuje się bezpośrednio do Castellsa i kry-

⁹ M. CASTELLS: *Siła tożsamości...*, s. 268.

¹⁰ Ibidem, s. 268.

zysu patriarchalizmu. Postpatriarchalny świat pozbawiony jest jednego dominującego modelu rodziny zastąpionego przez różnorodne jej formy (czy, jak pisał Castells, regułą jest różnorodność), zaś dominującym trendem w procesie zachodzących przemian jest odchodzenie od tradycyjnie wyznawanych wartości oraz ról społecznych i rodzajowych.

„Niewiarygodnie kurcząca się rodzina”¹¹ w Polsce

Celem weryfikacji empirycznej przyjętych na początku artykułu hipotez autorka przedstawia poniżej najważniejsze dane liczbowe dotyczące stanu polskich gospodarstw domowych. Dane te mają za zadanie wykazać, czy istnieje dominujący trend w zachodzących przemianach społecznych dotyczących współczesnej rodziny.

Dzietność

Z danych opublikowanych przez Główny Urząd Statystyczny wynika, że współczynnik dzietności określający liczbę urodzonych dzieci przypadających na jedną kobietę w wieku rozrodczym (15—49 lat) wynosił 1,28 w roku 2013; 1,30 w latach 2012 i 2011 oraz 1,38 w roku 2010¹².

Jednocześnie przyjmuje się, że współczynnik dzietności zapewniający zastępowalność pokoleń wynosi między 2,10 ÷ 2,15¹³.

Warto dodać, iż współczynnik dzietności powyżej wartości 2,00 utrzymywał się w Polsce do roku 1991, kiedy to wynosił 2,05. Począwszy od roku 1992 współczynnik ten nie przekroczył poziomu 2,00 i z każdym kolejnym rokiem konsekwentnie spadał.

Matżeństwa

Zdecydowana większość par w Polsce żyje w sformalizowanych związkach. Według danych GUS z 2011 roku 781 tysięcy Polaków (2,4%) przyznała się do życia w nieformalnych związkach¹⁴.

¹¹ Cytowany tytuł pochodzi z *Sity Tożsamości* Manuela Castellsa, z rozdziału IV pt. *Końiec patriarchalizmu*, którego przedmiotem była analiza rodziny w Stanach Zjednoczonych wraz z przyświecającą jej tezą o kurczącej się współczesnej rodzinie.

¹² Na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego.

¹³ M. PORTA: *A Dictionary of Epidemiology*. Oxford 2008.

¹⁴ Na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego, <http://demografia.stat.gov.pl/bazademografia/> [dostęp: 28.05.2014].

Większość małżeństw zawieranych w Polsce stanowią tak zwane małżeństwa pierwsze (małżeństwa panien i kawalerów), bo około 85%¹⁵.

Liczba zawieranych małżeństw w latach 2001—2004 wynosiła poniżej 200 tysięcy. Następnie konsekwentnie wzrastała do poziomu ponad 250 tysięcy w roku 2008. Obecnie ponownie spadała do poziomu nieco ponad 200 tysięcy w roku 2011¹⁶.

Rozwody

Z raportu opublikowanego przez CBOS w marcu 2013 roku wynika, iż sądy orzekają rozpad niemal co trzeciego małżeństwa w Polsce¹⁷.

W oparciu o dane opublikowane przez GUS datuje się, że liczba rozwodów, po gwałtownym wzroście w 2004 roku, utrzymuje się obecnie na stałym poziomie i wynosi około 65 tysięcy rocznie:¹⁸

- rok 2000: 43 tys.,
- rok 2001: 45 tys.,
- rok 2002: 45 tys.,
- rok 2003: 49 tys.,
- rok 2004: 56 tys.,
- rok 2005: 67,6 tys.,
- rok 2006: 71,9 tys.,
- rok 2007: 66,6 tys. (26,8% liczby nowo zawartych małżeństw),
- rok 2008: 65,5 tys. (25,4% liczby nowo zawartych małżeństw),
- rok 2009: 65,3 tys.,
- rok 2010: 61,3 tys.,
- rok 2011: 64,5 tys.,
- rok 2012: 64,5 tys.,
- rok 2013: 64,4 tys.

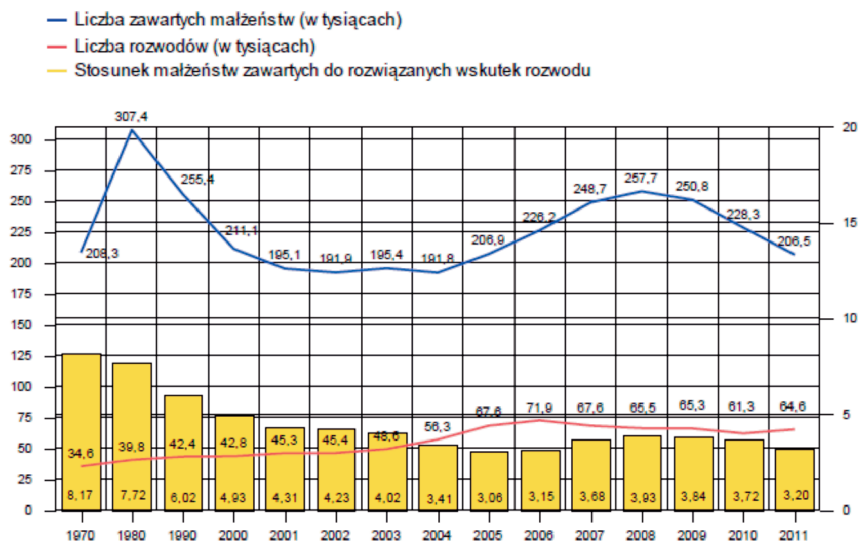
---

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ Ibidem.

¹⁷ Ibidem.

¹⁸ Ibidem.

Rys. 1. Liczba małżeństw i rozwodów w Polsce w latach 1970–2011

Opracowanie na podstawie danych GUS.

Władza rodzicielska

W przypadku rozwodów dotyczących rodziców posiadających małoletnie dzieci, władzę rodzicielską zazwyczaj otrzymuje jedno z rodziców (około 60% przypadków). W tym w 90% przypadków rodzicem tym jest matka¹⁹.

Przykładowo w dwóch ostatnich latach liczba małoletnich dzieci z rozpadających się małżeństw wyniosła 46,554 w 2012 roku oraz 54,026 w 2013 roku²⁰. W większości tych przypadków sądy decydowały o powierzeniu władzy rodzicielskiej matce (59,8% przypadków w roku 2012, oraz 60,3% przypadków w roku 2013)²¹.

Na drugim miejscu sądy powierzały opiekę obojgu rodzicom (33,8% w 2012 roku i 33,2% w 2013 roku)²².

¹⁹ Zob. Raport CBOS: *Polacy o rozwodach*. Marzec 2013, http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2013/K_036_13.PDF [dostęp: 28.05.2014].

²⁰ Na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego, <http://demografia.stat.gov.pl/bazademografia/> [dostęp: 28.05.14].

²¹ Ibidem

²² Ibidem.

Na trzecim miejscu sąd decydował o oddaniu władzy rodzicielskiej ojcu (4,3% w 2012 roku oraz 4,3% w 2013 roku)²³.

Najmniejszą liczbę stanowiły dzieci powierzone innym osobom niż rodzice (poniżej 2%)²⁴.

Z powyższych danych wynika, że Polacy wciąż najchętniej budują rodzinę w oparciu o sformalizowane związki. Jednocześnie, wraz z początkiem transformacji ustrojowej, zaczęła spadać liczba urodzeń. W konsekwencji dominujący do tej pory model rodziny 2+2 zaczął ewoluować w rodzinę 2+1. Dzisiaj należy stwierdzić, że rodzice decydujący się na posiadanie jednego dziecka stanowią większość, a zatem model rodziny 2+1 stał się modelem dominującym w Polsce.

Problem rozwodów dotyka statystycznie co trzeciego małżeństwa w Polsce. W ponad połowie przypadków są to małżeństwa posiadające małoletnie dzieci, nad którymi władzę rodzicielską zazwyczaj otrzymuje matka.

Podsumowując, potwierdzenie znalazła teza postawiona na początku pracy, dotycząca obecności kryzysu patriarchalizmu w krajach zachodnich, w tym i w Polsce. Co więcej, w Polsce również ma miejsce współczesny trend, opisany przez Castellsa, a dotyczący procesu tworzenia się nowych, postpatriarchalnych form rodzinnych, w których dominującą i centralną pozycję ma kobieta. Polska nie stanowi zatem wyjątku i wpisuje się w kanon ogólnoswiatowych przemian społecznych w aspekcie „niewiarygodnie kurczącej się rodziny”²⁵.

Medialny obraz rodziny

W celu znalezienia odpowiedzi na pytania postawione na początku niniejszego artykułu (czy medialny obraz rodziny odzwierciedla postpatriarchalną rzeczywistość czy też ją zniekształca, a jeśli zniekształca, to w jakich aspektach?) należy wskazać obszar badawczy, w ramach którego autorka będzie analizowała przedmiot swoich badań, czyli w tym przypadku medialny obraz rodziny.

²³ Ibidem.

²⁴ Ibidem.

²⁵ Porównaj M. CASTELLS: *Sila tożsamości*. Warszawa 2009.

Dla niniejszej pracy obszar badawczy będą stanowiły polskie telenowe emitowane przez głównych nadawców telewizyjnych — TVP 1, TVP 2, Polsat i TVN.

Telenowela definiowana jest jako „powieść telewizyjna, typ serialu składającego się z kilkuset odcinków, emitowanych codziennie lub przez parę dni w tygodniu w krótkich, około trzydziestominutowych odcinkach”²⁶.

Do najpopularniejszych i zarazem aktualnie produkowanych i emitowanych telenoweli w Polsce zaliczyć należy *Klan* (TVP 1), *M jak Miłość*, *Rodzinka.pl*, *Barwy Szczęścia*, *Na dobre i na złe* (TVP 2), *Świat według kiepskich* (Polsat), *Szpital* (TVN)²⁷.

Powyższe produkcje można zasadniczo podzielić na dwie grupy. Pierwszą grupę stanowią telenowe obyczajowe, których głównym tematem są losy członków wielopokoleniowej rodziny (lub też kilku rodzin), jak w przypadku telenoweli *Klan*, *M jak Miłość*, *Barwy Szczęścia* czy *Świat według Kiepskich*.

Polska politolog i medioznawca, Katarzyna Pokorna-Ignatowicz, w swoim artykule pod tytułem *O prorodzinnej misji TVP uwag kilka, czyli telenowe a kapitał społeczny* stwierdza, że:

są one przesycane „prospołecznym pakietem” z misji nadawcy publicznego: „wspierają rodzinę” poprzez kreowanie jej idealnego obrazu, „respektują chrześcijański system wartości” pokazując prawie wyłącznie model katolickiej praktykującej rodziny, w której obchodzi się święta religijne, chodzi do Kościoła, jak są kłopoty, daje się na msze za pomyślne rozwiązanie, w przypadku dylematów, zawsze podejmuje się decyzje zgodne ze wskazaniem Kościoła, a poglądy odmienne, jeśli są wyrażane, to przez „innych” (nie członków rodziny) i w taki sposób, aby nie było wątpliwości, że to poglądy niewłaściwe, będące wynikiem na przykład braku doświadczenia życiowego²⁸.

Dalej pisze:

²⁶ K. POKORNA-IGNATOWICZ: *O prorodzinnej misji TVP uwag kilka, czyli telenowe a kapitał społeczny*. W: *Medialny obraz rodziny i płci*. Red. K. POKORNA-IGNATOWICZ. Kraków 2012, s. 50.

²⁷ Opracowanie własne na podstawie informacji zawartych na stronie <http://www.telemagazyn.pl> [dostęp: 28.05.2014].

²⁸ K. POKORNA-IGNATOWICZ: *O prorodzinnej misji TVP...*, s. 55.

Serialowa rodzina zawsze wspiera w kłopotach swoich członków, w zasadzie nie ma w niej typowych „czarnych charakterów”, a jak się czasem pojawiają, to na ogół poprawiają się i odnajdują pod wpływem rodziny właściwą drogę. Dziadkowie są zdrowi, pogodni i pomagają dorosłym dzieciom w wychowaniu wnuków, co jest źródłem ich nieustannej radości i satysfakcji. Jeśli ktoś wymaga opieki, w chorobie lub na starość, to zawsze znajdzie się jakaś ciocia czy kuzynka, która pospieszy z pomocą, „jak to w rodzinie”. Pomoc członkowi rodziny i jej dobro usprawiedliwiają na przykład zaniedbanie obowiązków zawodowych, opuszczenie zajęć na uczelni, rezygnując z innych aktywności. Podziękowania za pomoc członkom rodziny kwituje się stwierdzeniem: „przecież jesteśmy rodziną”²⁹.

Kolejna badaczka, Dorota Gębuś, w swoim artykule zatytułowanym *Kreowane w mediach modele rodziny*, rozróżnia dwa modele rodziny prezentowane w telenowelach obyczajowych. Pierwszy z nich stanowi model rodziny wielopokoleniowej, przedstawiany między innymi w telenowelach „Klan” i „M jak Miłość”:

Jej członkowie odwołują się do uniwersalnych, podstawowych wartości, takich jak: miłość, wierność, uczciwość, poświęcenie. Jest to rodzina, w której osoby starsze i chore otacza się szczególną troską i opieką. Istnieją w niej normy i zasady, których należy przestrzegać. Dla jej członków jest ważne kultywowanie tradycji. Istnieje w niej także określony podział ról, których wypełnianie wiąże się z pewnymi prawami i obowiązkami. Są dla niej również charakterystyczne silne i trwałe więzi łączące jej poszczególnych członków³⁰.

W przytoczonym powyżej modelu dominuje patriarchalizm, na którego czele, w przypadku opisanej rodziny wielopokoleniowej, stoi dziadek:

Istotną rolę w rodzinie odgrywa najstarsza osoba z rodu, czyli dziadek. Jest on otoczony troską i opieką ze strony reszty rodziny. Cieszy się ich

²⁹ Ibidem, s. 55.

³⁰ D. GĘBUŚ: *Kreowane w mediach modele rodziny*, http://www.eid.edu.pl/archiwum/2001,99/kwiecien,168/kreowane_w_mediach_modele_rodziny,1127.html [dostęp: 28.05.2014].

szacunkiem i uznaniem. W stosunku do wnuków wypełnia on kulturalną funkcję rodziny. Zapoznaje ich z historią, którą zna z własnego doświadczenia, udostępnia dzieła literatury narodowej oraz przekazuje treści i wartości ponadczasowe, którymi warto się kierować w życiu³¹.

W dalszej kolejności, na czele poszczególnych rodzin całego rodu, stoją mężczyźni młodszego pokolenia: W roli męża i ojca na plan pierwszy wysuwa się zaspokajanie potrzeb materialnych rodziny. Co, z jednej strony, wiąże się z dużym zaabsorbowaniem pracą zawodową i niewielką bądź prawie minimalną pomocą żonie w obowiązkach domowych. Z drugiej zaś, daje obraz mężczyzny jako osoby odpowiedzialnej, która ma obowiązek zapewnić rodzinie godziwą egzystencję oraz poczucie bezpieczeństwa. Ojciec jest również tą osobą, która odgrywa istotną rolę w wychowaniu dzieci. To on wprowadza dzieci w świat norm społecznych, ustala pewne granice właściwego zachowania i oczekuje przestrzegania zasad. Ojców przedstawionych w *Klanie* na ogół cechuje konsekwencja i stanowczość, a nawet pewna surowość (np. doktor Lubicz). Niemniej okazują oni również swoim dzieciom ciepło, troskę i miłość³².

Rola i pozycja kobiety w telenoweli obyczajowej podporządkowana jest instytucji rodziny, a zatem jest ona przede wszystkim matką i żoną:

Pełnienie roli żony i matki jest w dużej mierze uzależnione od wieku dzieci. W tych rodzinach, w których dzieci są małe, kobiety pozostają w domu (rezygnując z pracy zawodowej lub zdobywania wykształcenia). Ich rola jest związana głównie z macierzyństwem, opieką i troską o potomstwo. Tam, gdzie dzieci są w wieku dorastania lub są już samodzielne, kobiety dzielą swoje obowiązki między dom a pracę zawodową. Stają się w ten sposób współżywciami swoich rodzin. Matki dbają również o dobrą, pełną miłości atmosferę w domu. Próbują łagodzić konflikty między domownikami. Są one też bardziej niż ojcowie, wyrozumiałe, łatwiej wybacząją i częściej pocieszają, gdy dzieci mają kłopoty³³.

Medialnego obrazu rodziny w telenowelach obyczajowych dopełniają dzieci:

³¹ Ibidem.

³² Ibidem.

³³ Ibidem.

Rola dziecka jest bardzo ważną, można powiedzieć, centralną rolą w rodzinie. Dzieci są celem i sensem życia rodzinnego. Bohaterom zależy na posiadaniu dzieci, troszczą się o ich życie i zdrowie, dbają o ich wykształcenie. W wychowaniu dominuje styl demokratyczny. Są ustalone pewne zasady i normy, których przekroczenie wiąże się z odpowiednimi sankcjami, ale jednocześnie rodzice liczą się ze zdaniem dzieci, ich potrzebami, stwarzają im warunki do przejawiania inicjatywy i samodzielnego podejmowania decyzji³⁴.

Opisanego modelu dopełniają na koniec horyzontalne relacje panujące pomiędzy rodzeństwem: „Stosunki między rodzeństwem są nacechowane bliskimi więziami emocjonalnymi, dzięki czemu jest ono dla siebie wsparciem w trudnych sytuacjach, choć oczywiście dochodzi do kłótni i konfliktów”³⁵.

Dla przytoczonego powyżej modelu rodziny wielopokoleniowej, prezentowanego w telenowelach obyczajowych, charakterystyczny jest patriarchalny układ pozycji, pełnionych ról i funkcji w relacjach pomiędzy małżonkami oraz dziećmi i rodzicami w poszczególnych pokoleniach. Najważniejszą wartością jest rodzina sama w sobie. Wszelkie podejmowane działania, w tym także przez pojedynczą jednostkę, powinny być podporządkowane dobru rodziny, a tym samym jej członkom jako zbiorowości.

Drugą grupę najpopularniejszych polskich seriali stanowią telenowele medyczne (*Na dobre i na złe*, *Szpital*), których fabuła koncentruje się w szpitalu i dotyczy losów członków personelu medycznego (lekarzy, pielęgniarek itd.).

W tym przypadku prezentowany obraz rodziny i dominujący w nim model różni się od scharakteryzowanego wcześniej modelu patriarchalnej rodziny wielopokoleniowej. Gębuś w następujący sposób charakteryzuje drugi model rodziny prezentowany w telenowelach³⁶:

³⁴ Ibidem.

³⁵ Ibidem.

³⁶ Drugi model rodziny scharakteryzowany przez D. Gębuś został oparty o przykład telenoweli *Złotopolscy*, nieprodukowanej już przez TVP 2. Jakkolwiek była to telenowela poświęcona losom członków rodziny wielopokoleniowej, to prezentowany w niej model rodziny oraz układ pozycji i ról w doskonały sposób odpowiada obrazom rodziny prezentowanym we współczesnych polskich telenowelach medycznych.

Drugi model rodziny cechuje brak tradycyjnego układu pozycji i ról społecznych. Zaakcentowano w nim zmianę pozycji kobiety w rodzinie. Nie jest już ona „opiekunką domowego ogniska” i ewentualnie współżywcielem rodziny, ale poświęca się pracy zawodowej i odnosi w niej sukcesy. Rzadko wykonuje czynności czy obowiązki domowe. W tym modelu instytucja rodziny zaczyna być podporządkowana osobistemu szczęściu jej członków. Jeżeli osoba taka stwierdza, że nie satysfakcjonują jej relacje w dotychczasowej rodzinie, to może z niej odejść, przynajmniej na pewien czas. Więzy wewnątrzrodzinne nie są tutaj tak trwałe i silne jak w poprzednim modelu³⁷.

Pozycje, role i funkcje postaci kobiecych usytuowanych w prezentowanym modelu mają zatem inny charakter niż w pierwszym wariantcie:

Realizatorzy serialu pokazują nam kobiety pracujące zawodowo, cieszące się w tej dziedzinie pewnymi osiągnięciami, a nawet odnoszące w niej sukces. Praca daje im poczucie niezależności, zadowolenia z siebie oraz szansę na samorealizację. Oprócz tego, że są one współżywcielami swoich rodzin, praca przynosi im wartości pozamaterialne — prestiż w środowisku oraz określoną pozycję społeczną³⁸.

Mężczyźni odgrywają podobne role i funkcje jak w pierwszym modelu, jednak ich pozycja względem kobiet nie jest dominująca, nie stanowią oni także „jedynych żywicieli rodziny”:

Mężczyźni również są pochłonięci pracą zawodową oraz pełnieniem funkcji społecznych. Dbają oni o zaspokojenie potrzeb materialnych swoich rodzin i są dla jej członków oparciem w trudnych sytuacjach. Pełnienie w tych rodzinach zarówno przez kobiety, jak i mężczyzn rolę małżeńsko-rodzicielskich schodzi na dalszy plan³⁹.

W konsekwencji relacje panujące pomiędzy poszczególnymi członkami rodziny (małżonkami, rodzicami a dziećmi) częściej przybierają różnorakie formy postpatriarchalne: „Mamy tutaj pokazane różnorodne

³⁷ D. GĘBUŚ: *Kreowane w mediach...*

³⁸ Ibidem.

³⁹ Ibidem.

stosunki łączące współmałżonków. Od bardzo ciepłych, serdecznych, pełnych zrozumienia i dających poczucie wsparcia po relacje, w których brak silnej więzi emocjonalnej, mające często charakter bardziej rzeczowy niż osobisty”⁴⁰.

Powyższe dwa studia literatury wskazują na obecność dwóch różnych trendów w aspekcie tworzenia obrazu rodziny przez media.

Pierwszy i najpowszechniejszy z nich, obecny w telenowelach obyczajowych, tworzy obraz klasycznej rodziny nuklearnej (matka, ojciec oraz dwoje dzieci), stanowiącej część składową dużej rodziny wielopokoleniowej, na której czele stoi patriarcha, dziadek i mędrzec w jednej osobie. Dla tej rodziny najważniejszą wartością jest ona sama w sobie, więzy ją łączące oraz dobro jej poszczególnych członków. Wartości te reprodukowane są poprzez kolejne młodsze pokolenia, wraz z patriarchalnym modelem rodziny. Rozwody są tu rzadkością, podobnie matki samotnie wychowujące dzieci, zaś w przypadku wystąpienia jakichkolwiek problemów członkowie rodziny spieszą z pomocą. Serialowa rodzina jest solidarna i zgodna. Wyznawane przez nią wartości są tradycyjne i raczej konserwatywne, a religia zajmuje ważne miejsce w życiu jej członków (ślub kościelny oznacza zawsze szczęśliwe zakończenie danego wątku, jest momentem szczególnym tak dla bohaterów, jak dla samych widzów serialu, podobnie święta religijne. W tych momentach jednoczy się cała serialowa rodzina, zaś sam odcinek ma charakter wydania specjalnego i np. trwa dłużej). Praca, uczelnia, szkoła pełnią rolę drugorzędą w serialu i nie stanowią priorytetu dla jego bohaterów. Współczesne tendencje, takie jak konsumpcjonizm czy kryzys rodziny patriarchalnej, stanowią problemy pomijane w telenowelach obyczajowych.

Drugi zauważalny trend obecny jest w telenowelach zawodowych, czy też medycznych. Przedmiotem, wokół którego budowane są tu wszystkie wątki, jest miejsce pracy bohaterów, a zatem wydaje się zrozumiałe, że przez sam charakter tego gatunku rodzina i jej miejsce w życiu bohaterów schodzą na dalszy plan. Dla rodziny telenoweli medycznej praca, kariera zawodowa, studia czy szkoła są priorytetem. Rodzina, role jej członków i funkcje są podporządkowane dobru jednostki i jej celom, zgodnie z wolą reszty lub wbrew. Bohaterowie często zmuszeni

---

⁴⁰ Ibidem.

są do podejmowania trudnych wyborów i decyzji, szczególnie na tle zawodowym. Jakkolwiek, w telenowelach medycznych współczesne problemy, takie jak kryzys patriarchy, rozwody, problem tożsamości płciowej czy seksualnej, czyli kwestie dotyczące zmieniającej się, kurczącej i przybierającej najróżniejsze formy rodziny, stanowią wątki epizodyczne serialu, a zatem nie są elementem medialnej rzeczywistości.

Podsumowanie

Podsumowując wnioski płynące z poszczególnych części niniejszego artykułu, obraz rodziny prezentowanej w mediach, a w szczególności w telenowelach, nie stanowi odzwierciedlenia rzeczywistego obrazu rodziny w Polsce. Co więcej, odbiega w znaczący sposób od obrazu prawdziwej postpatriarchalnej rzeczywistości, zniekształcając ją w aspektach badanych procesów i zmian społecznych.

Zniekształcenia te dotyczą w szczególności prezentowanej kondycji współczesnej rodziny oraz funkcjonowania patriarchy jako dominującego modelu rodziny. Ponadto brak reprezentatywności medialnego obrazu wynika z marginalizowania i pomijania aktualnych problemów społecznych, takich jak rosnąca liczba rozwodów czy spadająca liczba urodzeń.

Media Family Image in the postpatriarchal World. New Models, Roles and Identities

Summary

The object of study in this article is modern family and its image presented in mass media communication.

The first part of the work characterizes the image of the modern family and the changes which it has undergone in recent decades — from the traditional patriarchal family model to the modern family in which there is no single dominant model and which is characterized by the adoption of its various forms. Changes were also made in the gender roles traditionally assigned to each generic family members because of their sex, which had an impact on the formation of new individual identities.

In the next part of the article, there were presented figures on the condition of the family in Poland — to characterize the real picture and verify the authenticity of the argument set at the beginning of the article. The presented data clearly confirm a number of changes which the family has went through in recent years, which led to the process of its “shrinking”. And in consequence to the departure from the traditional model of the patriarchal family and the need to replace it with new family forms.

The last part of the article , characterizes the media image of a family by the example of the most popular Polish television series in which still dominates the image of the patriarchal and multigenerational family, that is professing traditional values.

The results of the final analysis are to establish whether the image of the modern family presented in the modern media is true or false. The results clearly confirm that the media family picture is a fake and does not reflect its actual condition.